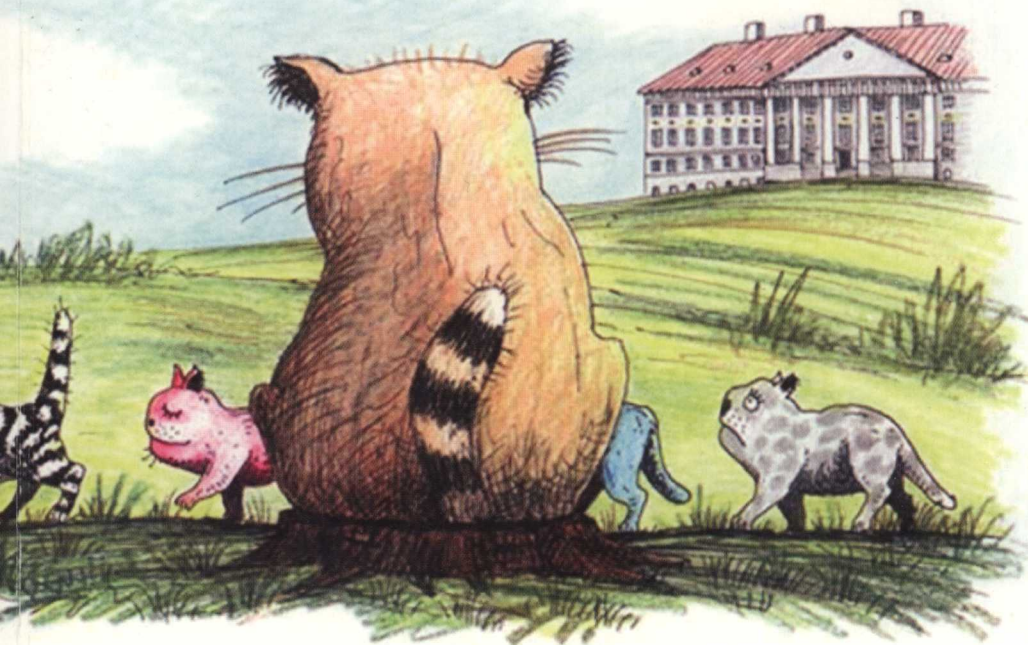

ÕNNESTAV ÕPETUS

TÜ ÕPETAJAKOOLITUS

2010 TARTU

ÕNNESTAV ÕPETUS

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Toimetuskolleegium

Esimees:
Inger Kraav

Liikmed:
Edgar Krull
Merle Taimalu
Karmen Trasberg

Kogumiku ilmumist toetab Euroopa Sotsiaalfondi programm Eduko. Kogumiku arutluslikud-informatiivsed artiklid on koostatud Eduko programmi toel toimunud õpetajate sügiskooli ettekannete põhjal.

ISBN 978–9949–19–337–0

Autoriõigus: artikli autoritel, 2010

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

Kaukaasia eestlaste tagasiränne ja psühholoogiline kohanemine

Õilme Siimer

Tallinna Tervishoiu Kõrgkool

Sissejuhatus

Kogu maailmas on pööratud üha rohkem tähelepanu rändele ühest riigist teise. Selle põhjusteks on suurenenud rändevood poliitilistel, ühiskondlikel ja majanduslikel põhjustel, sh etniline tagasiränne kodumaale (Hrustaleva, Novikov, 1995: 246–247; Lebedeva, 1999; Tammaru, Kask, 2004; Mihhailova, 2000).

Eestlasi on kodumaalt suuremal hulgal lahkunud kahel korral. 19. sajandi teisel poolel rändas hulganisti eesti maarahvast Venemaale ja Kaukaasia rannikule. Enne Esimese maailmasõja algust elas Vene impeeriumis umbes 200 000 eestlast (Kulu, 1992, 22; Kulu, 1994, 2; Maamägi, 1980, 34–35; Meibaum, 1986; Võime, 1992, 312). Teine suurem väljaränne oli Teise maailmasõja ajal. Aastail 1939–1944 lahkus vähemalt 70 000 eestlast poliitiliste pagulastena (Kulu, 1992, 80–82; Parming, 1972, 54–56).

Eestlaste etniline tagasiränne Kaukaasiast andis võimaluse jälgida tagasirännet ja tagasirännanute kohanemist ning esile tuua tagasirände kujunemisel olulised asjaolud, mille roll ja tähendus võivad ilmneda tulevikus. Artiklis on käsitletud Abhaasia eestlaste etnilist tagasirännet Musta mere rannikult ajavahemikus 1990–2004.

Psühholoogiliste, sotsiaalsete, majandus-, kultuuri- ja keskkonnategurite mõju selgitamiseks uuriti Abhaasiast naasnud 45 põgenikku. Võrdluseks vaadeldi Rootsist, USAst, Kanadast, Austraaliast, Soomest ja Leedust kodumaale tagasi rännanud 15 eestlast. Aktuaalne on see, kuidas kohanevad tagasirännanud eestlased Eestis, neile võõras kultuurikeskkonnas.

Uurimismeetodid

Artiklis kasutatud andmeallikaid saab liigitada järgmiselt:

- 1) majapidamisraamatutest pärit andmed Gagra piirkonna eesti külades elavate eestlaste kohta ning minimaalse sisuga võrkvalimiga ankeetküsitlus Abhaasiast tulnud eestlaste (sõjapõgenike) kohta;
- 2) intervjuudega kogutud teave nii Kaukaasia rannikult põgenenud kui ka läänest Eestisse tagasirännanud eestlaste kohta;
- 3) arhiiviandmestik;
- 4) sekundaarandmestik, mis hõlmab avaldatud statistikat, teadusartikleid ja monograafiaid.

Musta mere ranniku eesti küladest tagasirände protsesse analüüsides on kasutatud küsitlusandmestiku analüüsimeetodit.

Uurides tagasirännanuid läänest ja põgenikke Musta mere rannikult intervjuu- ja vaatlusandmete põhjal, on kasutatud kvalitatiivset klassifitseerimist, struktureerimata intervjuud. Kõige rohkem kvalitatiivsetest meetoditest on kasutatud põhistatud grounded teooriat (Grounded Theory Methods), millele panid aluse Barney Glaser ja Anselm Straus (1967). Analüüsis lähtutakse kitsamalt Kathy Charmazy (2000; 2002) poolt edasi arendatud konstruktivistlikust põhistatud teooriast (Constructivist Grounded Theory). See analüüsimeetod suunab tähelepanu tagasirännanud inimeste endi subjektiivsesse maailma, seal sisalduvate tähenduste, mõtete ja kohanemisprotsesside analüüsimisele.

Need meetodid sobisid inimeste suhete uurimiseks – saadi teavet selle kohta, mida inimesed teavad oma maailmast ja kuidas nad seda mõistavad.

Tagasiränne

Töös on analüüsitud eestlaste tagasirändekäitumist, välja selgitatud tagasirännanud inimesed ning püütud põhjendada tagasirännet kui nähtust. Teiseks on kasutatud võrdlusandmeid Abhaasiast ja läänest tagasirännanud eestlaste jaotuse kohta soo, emakeele, hariduse ja sünnipõlvkonna järgi aastail 1989–2000 (vt lisa 1–3).

Migratsioonilainet 1989–2004 Euroopas nimetavad teoreetikud eelmiste vooludega võrreldes majanduslikuks rändeks, millel on eluline motivatsioon.

Kohanemine

Olenemata sellest, kuidas võõrasse kultuuri satutakse, elavad tulijad läbi kohanemisperioode, mis kõik ei ole sugugi meeldivad (Pajupuu, 2000).

Töös on analüüsitud tagasirännanud eestlaste kohanemist Eestis – inimeste ettevalmistust kohanemiseks, nende emotsioone ja mõtteid ning hinnanguid kohanemise teguritele. Analüüsi paremaks mõistmiseks on toodud järgmised kategooriad, mis tulenesid intervjuudest saadud seisukohtade kogumisest, märkmete tegemisest ning kodeerimisest (konstantne võrdlus, kategooriad, küllastus), sortimisest ja analüüsides *grounded*-teooria alusel.

I põhikategooria: algus

Suuremal osal inimestel, eriti Abhaasiast tulnutel, puudus algusinnustus. Mõnel möödus see ühe-kahe nädalaga, läänest tulnutel kestis 5–6 kuud.

Alakategooria A: ootused

Tagasirännanute eluootuste adekvaatsus Eestis mõjutas otseselt nende kohanemist. Uuringus selgus, et need, kellel olid väiksemad ootused, kohanesid paremini. Osa inimesi (nii läänest kui ka Kaukaasiast) läks oma endisesse koju tagasi, sest elu Eestis ei vastanud nende ootustele. Kaks Abhaasiast pärit peret rändas edasi USAsse.

II põhikategooria: pettumused ja kaitsemehhanismid

Alakategooria A: interaktiivsus (käitumise muutus)

Käitumise muutumist võis näha vähesel määral järgnevalt: kultuuri kaotus, kultuuri õppimine ja kultuurikonflikt. Praeguse uuringu põhjal on selgunud, et nii läänest kui ka Abhaasiast tagasirännanud eestlased on sulandunud vaikselt uude keskkonda. Nad olid valmis laiendama sotsiaalseid sidemeid (eriti Abhaasia eestlased) ja end muutma ning tähtsustasid koostööd ja kontrollisid oma käitumist ühiskonnas kehtivate sotsiaalsete normide ja rollide järgi.

Alakategooria B: akulturatsioonistress

Mõningatel juhtudel, kui tekkis rohkem probleeme, kogesid inimesed akulturatsiooni- ehk kultuurilise kohanemise stressi, sest nende ootused ühenduses sotsiaalse ja professionaalse positsiooniga ning madala enesehinnanguga (Abhaasiast tulnud eestlastel oli venekeelne haridus) ei täitunud, teised ei tunnustanud neid ning nad ei suutnud oma võimeid rakendada. Paljud kogesid süüdistusi minevikusündmuste pärast (pagulane, põgenik, vene-eestlane). Need inimesed elasid rusutus-, tühjus- ja isoleeritustundega.

Abhaasiast tulnud eestlaste probleemid olid näiteks järgmised: *Töökohti sai vahetatud mitu korda, sest ma ei sobinud oma päritolu tõttu, ma olin "vene-eestlane". Järgmises töökohas ma varjasin oma päritolu ja seda survet ei tundnud, aga väga tihti kuulsin siiski, et ma erinesin kõikidest teistest.*" (Siimer, 2005, 54.)

Palju olenes ka keeleoskusest. Läänest tulnud eestlased ei julgenud suhelda, sest pagulaskodus õpitud eesti keel on siinsest arhailisem.

Väga paljud märkisid, et neid oli aidanud meelegiendus, jonnakus ja tahe saavutada eesmärk. Elu- ja töökoha leidsid paremini need inimesed (60%), kes väitsid, et "mida rohkem otsid, seda rohkem leiad". Inimesed said aru, et nad puutusid kokku probleemidega, mis olid alguse saanud kultuuride erinevustest ning mida ei olnud võimalik kiiresti lahendada.

Stressi mõju all aktiivistusid migrantide nn kaitsemehhanismid, et toetada sisemise struktuuri tasakaalu psühholoogiliste manöövritega. Tagasirännanutel aitas paljudest keerulistest situatsioonidest välja tulla huumor. Peaaegu kõik tagasirännanud püüdsid vältida või minimeerida tulevast või tegelikku valu selektiivse tähelepanu, enesepetmise, eitamise ja vältimisega või vabanesid sellest vaenuliku käitumise kaudu. Teine psühholoogilise kaitse ilming oli depressiooniga sarnane konflikt, aga samal ajal ka ratsionaliseerimine. Tehti kõike seda, mis meenutas endist kodu, näiteks aretati ja kasvatati viinamarja-, tsitrus- ja mandariinipuid. Kaukaasiast naasnud mehed organiseerisid meeste klubi.

Tagasirännanud eestlased kogesid lühikese eluperioodi jooksul (1–5 aastat) nii negatiivseid kui ka positiivseid muutusi, mille tagajärjel paljud haigestusid psüühiliselt ja füüsiliselt. Lapsed nutsid öösiti läbi une, karjusid, tegid loomahääli, kõigutasid end, kõndisid ringi, aga päeval olid unised, jõetud. Osa vanureid jäi voodihaigeks. Mehed hakkasid rohkem alkoholi tarbima. Naised väitsid aga, et aitas töö: *Pole aega haige olla, kuna käin kahes kohas tööl ja kodused ka! Vahel murrab maha küll,*

siis puhkan. Ja kui Jumal nii armuline on, siis elan edasi. (Siimer, 2005, 54–55.)

Tagasiränne peegeldus negatiivselt ka peresuhetes ja enese-teadvuses. Lastega oli konflikte migratsiooni esimesel aastal 5–6 korda rohkem. Nii vanemad kui ka lapsed olid emigratsiooni algusetapis frustreritud terve hulga eluliste vajaduste rahuldama jäämise pärast. Nad kompenseerisid oma sisepeingeid teise inimese väärkuse alandamise kaudu. Suhtlemishäirete tagajärjeks olid mitmesugused laste ja vanemate psüühilised seisundid: meelepaha, apaatia, agressioon, tegelikkusest eemaldumine, depressioon, hirm, pidev rahutus jne. Laste seas oli levinud ka telenarkomaania. Naissoost põgenikud *lakkasid ennast naistena tundmast* (Siimer, 2005, 55). Esimesed 3–4 aastat pärast naasmist ei olnud põhiliselt Abhaasiast tulnud naised huvitatud oma välimusest ega riitusest.

Alakategooria C: nostalgia

Väga sageli haarab tagasirännanuid kodumaaigatsus. Seetõttu võis Abhaasiast tagasirännanud eestlaste emotsionaalset seisundit iseloomustada unistuse, igatsuse, melanhoolsuse ja tühjusega (kodutunde puudumine, tunnetamine, et inimene pole omal kohal). Läänest tulnud eestlasi iseloomustas sisemine ärritus ja rahutus, traditsioonilistest väärtustest eraldumise tunne.

Alakategooria D: sotsiaalne toetus

Vaimset tervist mõjutavad oluliselt kohalikud sotsiaalsed tingimused. Kõige enam kannatavad immigrandid toetuse ja mõistmise puudumise tõttu uues ühiskonnas. Peaaegu kõik Abhaasiast naasnud põgenikud väitsid, et neil oli kaastunne riigi poolt.

Alakategooria E: võõrandumine

Levinud probleem on nn välismaalasekompleks. See on isiksuse seisund, millega kaasneb pidev psüühiline pinge ja psühholoogiline ebamugavustunne.

Selles kategoorias olid mõned tagasirännanud madala enesehinnanguga, nende taotlused ja reaalsed võimalused ei olnud kooskõlas; nad muretsesid oma identiteedi ja staatuse pärast; olles samas veendunud, et isiklikud pingutused võivad ainult mõningal määral mõjutada situatsiooni jne. Sellised tagasirännanud eestlased on tundnud paanikat, hüljatust, abitust ning kannatamatust.

III põhikategooria: kohanemine

Alakategooria A: olukorraga leppimine

Hakati toibuma, võeti omaks tõsiasi, et ümbrust ei saa muuta, vaid muuta tuleb ennast. Tublisti paranes sõnavara ning verbaalne ja mitteverbaalne keeleoskus, st oskus end mõistetavaks teha. Inimesed said aru, et raskused pole veel möödas, kuid mõeldi juba positiivsemalt.

Oli näha, et suurem osa tagasirännanuid püüdis uue ümb-rusega samastuda: kodus, riietuses ja söömisel jälgendati kohalike tavasid ning seltsiti meeleldi kohalike eestlastega. Ometi saadi samal ajal aru, “et “välismaalane” jääb “välismaalaseks”, viibigu ta võõral maal kui tahes kaua” (Siimer, 2005, 58–59).

Paljud väitsid, et nad pole kodus ei Eestis ega vanas kodukohas ja mõistavad, et sinna (Abhaasiasse) tagasi minek on veel raskem ja võimatu, sest kõik on muutunud. Noorem põlvkond tundis end siiski Eestis kodus olevat. (Vt lisa 3.)

Kokkuvõte

Uurimistöö kinnitas, et praktilisel teadvusel on inimese rändekäitumises oluline roll.

Mõlemal rühmal oli iseloomulik interaktiivne kohanemistüüp, mis võis olla kaitsetunde loomise vajaduse näitajaks võõras keskkonnas.

Oli levinud ka adaptiivne kohanemistüüp. Neil oli rohkem arenenud kuhugi kuulamise tunne ja seotus ühiskonnaga. Subjektiiivse kontrolli tase töösuhetes ja tervise valdkonnas oli läänest tulnud eestlastel kõrgem kui Abhaasiast tulnutel. Sellised tulemused võisid olla tingitud läänest tagasirännanud eestlaste parema seisuga tööturul ning teadmiste mõjuga käitumisele, mis on seotud nii oskusega organiseerida oma tööd kui ka hoolitseda tervise eest.

Mõlemal rühmal oli arenenud eneserefleksioon, st nad teadvustasid ja tõdesid, et nende saavutused ning edu on tingitud nende enda positiivsetest ja negatiivsetest omadustest, mitte juhustest, saatusest ega teiste inimeste mõjust. Need, kellel puudusid saavutused, motivatsioon ja situatsiooniga kohanemise oskus, kohanesid raskemini või läksid tagasi. Läänest tulnud eestlased olid võrreldes Abhaasiast tulnud põgenikega suletumad ja endassetõmbunud. Sotsiaalse võrgustiku olemasolu (eriti Abhaasiast tulnud põgenikel) on kaitseks depressiivsuse ja nostalgiliste elamuste vastu ning eduka kohanemise näitaja.

Urimusest selgus, et suurem osa nii Abhaasiast kui ka läänest reemigreerunud eestlasi on psühholoogiliselt kohanenud, ehkki mõistavad, et raskused pole veel möödas. Nad on harjunud Eesti olustikuga ning püüavad sellesse veelgi enam sisse elada, kuid tajuvad enda erinevust siin sündinud eestlastest.

Ränded jätkuvad ka tulevikus. Jäävad ka kõik probleemid – eetilised, psühholoogilised, vaimsed ja kultuurilised –, mida töös on käsitletud.

Kasutatud kirjandus

- Charmaz K. (2000) Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. Denzin N. K., Lincoln Y.S (toim.), Handbook of Qualitative Research. (teine trükk, 509–535), Thousand Oaks, CA: Sage.

- Charmaz K. (2002) Qualitative interviewing and grounded theory analysis. Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (toim.), Handbook of interview research: Context and Method. Thousand Oaks: Sage.
- Glaser B.; Strauss A. (1967). The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Chicago, IL: Aldine.
- Хрусталева Н. С., Новиков А. И. (1995). Эмиграция и эмигранты. С-Петербургский Научный Центр РАН.
- Kulu, H. (1992). Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kulu, H. (1994). Mujal sündinud eestlased Eestis 1989. Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, rahvastiku-uuringud B 23.
- Лебедева Н. М. (1999). Введение в этническую и кросс-культурную психологию. Москва.
- Maamägi, V. (1980). Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917–1940). Tallinn: Eesti Raamat.
- Михайлова Н. Б. (2000). Психологическое исследование ситуации эмиграции. *Психологический Журнал*. N 1, т. 21, с. 26–38.
- Meibaum, V. (1986). Sada aastat lõunamaa päikese all. Tallinn: Eesti Raamat.
- Mikkor, M. (1998). Eestlased Musta mere rannikul. Tartu: M. Mikkor.
- Pajupuu, H. (2000). Kuidas kohaneda võõras kultuuris. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Parming, T. (1972). Population Changes in Estonia, 1935–1970. *Population Studies*, 26, 1, 54–56.
- Siimer, Õ. (2005). Kaukaasia eestlaste tagasiränne ja psühholoogiline kohanemine. Akadeemia Nord psühholoogiainstituudi magistritöö. Tallinn.
- Tammaru, T., Kask, I. (2004). Eestlaste tagasiränne aastatel 1989–2000. 5. *Välis-Eesti kongress*. Ettekannete kokkuvõtted. Koost K. Utno. Tallinn: Rebellis.
- Võime, L. (1992). Väljarändamine ja väliseestlased. *Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani*. Toim S. Õispuu. Tallinn: Koolibri, 307–317.
- Autor tänab uurimistöö valmimist toetanud inimesi: juhendajat Akadeemia Nord professorit V. Kolgat, Kodakondsus- ja Migratsiooniameti remigratsiooniosakonna juhatajat A. Einret, armsaid kolleege R. Kadastikku, E. Kotkast, H. Ummust, M. Väljaotsa, M.

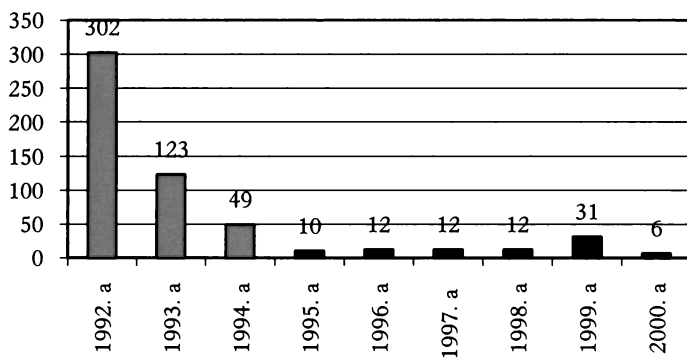
Meritsat, kõiki toremaid inimesi, kes olid nõus osalema uuringus, kallist õde, sugulasi ja oma poega, kes olid väga kannatlikud, abistavad ja toetavad.

LISA 1

Tabel 1. Ülevaade läänest ja Kaukaasiast tagasirännanud eestlastest (Tamaru, Kask, 2004 ja Migratsiooni ameti kaudsed statistilised andmed).

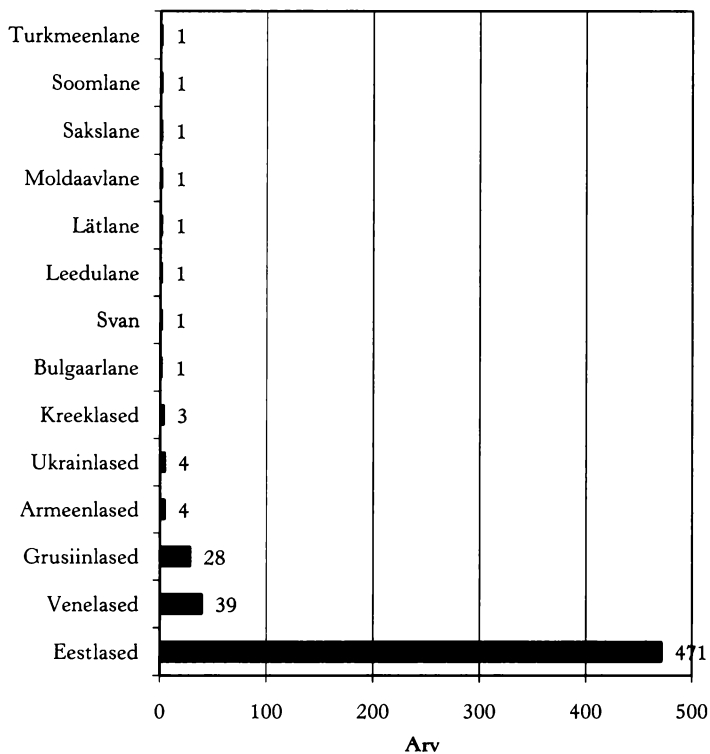
	Läänest	Abhaasiast
Tagasirännanud eestlased 1989–2000	Ligikaudu 900	475
Vanuseline koosseis		
tööealised	53%	55%
lapsed	Andmed puuduvad	24%
pensionärid	Andmed puuduvad	21%
Põlvkonnad	Põhiliselt II (76% sündinud enne Teist maailmasõda) ja III põlvkond	Põhiliselt III–V põlvkond
Eesti keele oskus	93%	73%
Haridus		
Kõrgharidus üldse	45%	13%
– pärast Esimest maailmasõda sündinuil	80–90 %	
– kesk- ja keskeriharidus		69%
Töötab, neist	53%	55%
– kõrgemate ametnike ja juhtidena	37 %	35%, paralleelselt õppides
– keskastmepetsialistidena	63%	

LISA 2.

Joonis 1. Abhaasiast tulnud inimesi aastate kaupa

LISA 3.

Joonis 2. Abhaasiast tulnud perekondade koosseis rahvuse järgi

LISA 4.

Joonis 3. Foto-plakat: kohalik kaart Abhaasias Gagra linnas.

Kaardil ei ole enam ühtegi eesti küla, sest nende endised nimed on muudetud, seega on eestlus kadunud.